

A group of young people, mostly women, are gathered on a wide staircase. They are wearing lanyards with identification badges, suggesting they are at a conference or event. The scene is brightly lit, and the people are engaged in conversation. The staircase has a modern, light-colored stone or concrete finish. The overall atmosphere is one of a busy, social gathering.

ProDemos

SANDRA ROTTENBERG

ALS EEN HUIS

15 jaar bouwen aan
ProDemos – Huis voor democratie en rechtsstaat

Als een huis

ALS EEN HUIS

15 jaar bouwen

aan ProDemos –

Huis voor democratie

en rechtsstaat

ProDemos – Huis voor democratie en rechtsstaat
Den Haag 2018

‘Als je het verhaal over die democratie niet vertelt en niet laat zien, maar die vooral niet laat ervaren door het bijvoorbeeld na te spelen, dan moet je niet verbaasd zijn als ons parlement wordt beschouwd als een afstandelijk en soms merkwaardig instituut.’

– WIM DEETMAN

*Kars Veling en Wim Deetman bij het afscheid van Kars Veling
als directeur van ProDemos op 30 juni 2016*

VERTROUWEN

Soms hangt er iets in de lucht waardoor een idee tegelijkertijd bij verschillende mensen, op verschillende plekken geboren wordt, al kan de aanleiding verschillen. Zo is ook het zaadje geplant voor ProDemos – Huis voor democratie en rechtsstaat. Die ontstaansgeschiedenis neemt een aanvang in de jaren negentig en krijgt pas ruim vijftien jaar later, in 2010, zijn beslag. Inmiddels is dit Huis voor democratie en rechtsstaat uitgegroeid tot een educatief centrum dat niet alleen in Den Haag, maar in het hele land jongeren, nieuwkomers en geïnteresseerde burgers de spelregels van de democratie en de rechtsstaat bijbrengt. Want als je de spelregels kent, kan je ze ook zelf toepassen, is de gedachte. Dan kan je als individu of als groep invloed uitoefenen in een gemeente, in een provincie, in het land, in een waterschap of in Europa. Inmiddels komen er jaarlijks bijna 100.000 leerlingen naar Den Haag om de interactieve programma's mee te maken. In het hele land volgen nog eens duizenden jongeren trajecten over de werking van de gemeenteraad en de Provinciale Staten of ze bezoeken een rechtbank. Er zijn trainingen voor mensen die zich kandidaat willen stellen namens een politieke partij, er worden politieke cafés en debatten georganiseerd. Met de voornemens van het kabinet om alle leerlingen van Nederland één keer het

parlement te laten bezoeken, lijkt een streven van ProDemos dichterbij te komen.

In de aanloop naar de start is er heel wat water door de Rijn gegaan. Mensen met verschillende initiatieven hebben elkaar in hun ideeën gevonden en zijn elkaar weer kwijtgeraakt, Kamerleden hebben plannen gesteund of verworpen en toegezegde financiering verviel door het komen en gaan van ministers in zes kabinetten in de periode tussen 1994 en 2010.

Dat het *Huis voor democratie en rechtsstaat* er uiteindelijk toch is gekomen, komt omdat een aantal mensen stug wist vol te houden. Misschien kan je zeggen dat ze – ieder op zijn of haar eigen manier – gedreven werden door een ideaal. Of dat ze gewoon praktisch waren en niet bleven dromen. Of omdat de voortdurende zorg van bestuurders over het onbegrip van de burger voor de democratie en diens gebrekkige kennis van de Nederlandse geschiedenis, het vlammetje gaande hield. Was het ontstaan van ProDemos een weg vol hindernissen, uiteindelijk is het huis gebouwd op pijlers van *vertrouwen*. Vertrouwen in het uiteindelijk welslagen van het initiatief en vertrouwen in de doelgroep. Dat burgers geen interesse zouden hebben in de werking van de Nederlandse democratie, wordt door de mensen van ProDemos anders ervaren. Nederlandse burgers zijn kritisch op het democratisch functioneren van de maatschappij. Ze klagen of uiten hun ontevredenheid met de gang van zaken. Die ontevredenheid dient men niet te verwarren met een gebrek aan interesse. Kritiek op het functioneren van de democratie kan je ook zien als een

uiting van betrokkenheid. En dat laatste is wat ProDemos hoopt te stimuleren.

Vertrouwen in het welslagen van het *Huis voor democratie en rechtsstaat* heeft zeker te maken met de lange adem en een behoorlijke mate van onverzettelijkheid van een van de motoren achter ProDemos: Wim Deetman.

De carrière van Wim Deetman als Kamervoorzitter, burgemeester en lid van de Raad van State loopt parallel met de ontstaansgeschiedenis van ProDemos. Zijn positie en bestuurservaring zijn van grote invloed geweest op het uiteindelijk welslagen van het project. Hij was de eerste voorzitter van de raad van toezicht. Nu hij afscheid neemt als bestuurder zetten we met hem en een aantal anderen nog eens op een rij hoe het toch zo gekomen is met het *Huis voor democratie en rechtsstaat*.

LEREN VAN DE GESCHIEDENIS

‘Als je het verhaal over die democratie niet vertelt en niet laat zien, maar die vooral niet laat ervaren door het bijvoorbeeld na te spelen, dan moet je niet verbaasd zijn als ons parlement wordt beschouwd als een afstandelijk en soms merkwaardig instituut.’

‘We hebben in Europa weinig van onze geschiedenis geleerd’, verzucht Wim Deetman. Hij spreekt zacht, zonder enige stemverheffing, als een vriendelijke onderwijzer die feilloos weet hoe hij de aandacht vast kan houden. We

zitten in een kantoortje op de bovenste verdieping van de burelen van ProDemos aan de Hofweg in Den Haag. Buiten lopen groepen leerlingen van een middelbare school een speurtocht over het Binnenhof, een *iPad* met ProDemos opdrachten in de hand, twee verdiepingen lager wordt door tieners gedebatteerd over een fictief wetsvoorstel, in een nagebouwde Tweede Kamer. Op de begane grond bekijken buitenlandse toeristen een film waarin de werking van de Nederlandse constitutionele monarchie wordt uitgelegd.

Aan welke geschiedenis denkt hij? Er is altijd een verhaal waarmee Deetman het hier en nu van een context kan voorzien. Recent of uit een ver verleden. ‘De Dertigjarige Oorlog’ begint hij ernstig. Hij denkt aan de bloedige periode in de eerste helft van de 17e eeuw, toen machthebbers in heel Europa met elkaar overhoop lagen en hun troepen brandschattend het continent doorkruisten. Godsdiensttwisten tussen katholieke en protestantse staten ontvaardden in een reeks elkaar opvolgende oorlogen. ‘De bevolking van die tijd heeft heel wat te verduren gehad. Vandaag de dag kunnen we geen touw vastknopen aan al die aspecten van politiek, stam, identiteit en macht. Je zou het met de huidige situatie in het Midden-Oosten kunnen vergelijken. Ik heb niet de indruk dat we in het westen iets van die historie opgestoken hebben’, constateert hij, ‘we gaan er gewoon mee door.’ Hij verbaast zich erover dat we geen voorbeeld nemen aan de verdragen die uiteindelijk na het voeren van al die oorlogen zijn gesloten. ‘We hadden de Tachtigjarige Oorlog, maar dat neemt niet weg dat we in

staat waren de Vrede van Westfalen en de Vrede van Munster in 1648 te sluiten en dat we die oorlogen hebben afgerond. Het gaat mij om het fundamentele kenmerk – vanuit het besef dat er tussen mensen ten diepste geen onderscheid is – dat mensen weer tot elkaar kunnen komen. Het zou toch wel fijn zijn als de huidige conflicten wat eerder konden worden opgelost.’

Wim Deetman is in 1945 geboren en getogen in Den Haag, als enig kind in een Nederlands-hervormd gezin. Zijn vader werkte voor de Twentse Bank. Onderwijs en politiek vormen de rode draden in zijn carrière: hij studeerde politicologie aan de VU, begon als medewerker bij een protestantse onderwijsorganisatie en was directeur van een middelbare school. Tegelijkertijd was hij raadslid voor de CHU in zijn toenmalige woonplaats Gouda. In 1978 werd hij gekozen in de Tweede Kamer, drie jaar later werd hij staatssecretaris van Onderwijs voor het CDA, in 1982, op zijn 37ste minister op hetzelfde departement. Deetman maakte deel uit van het derde kabinet Van Agt en het eerste en tweede kabinet Lubbers. Het waren jaren van grote bezuinigingen, hij kreeg te maken met publieke weerstand tegen de ingrepen die hij doorvoerde, zoals de studiekostenregeling en de herziening van het salarisstelsel voor docenten. Hij toonde zich een betrokken en koelbloedig bestuurder.

Na zijn ministerschap werd Deetman in 1989 gekozen tot voorzitter van de Tweede Kamer. Een periode die, terugkijkend, cruciaal blijkt te zijn geweest voor zijn denken over de verhouding van de burger tot de

democratie. Zeven jaar later, in 1996, werd Deetman benoemd tot burgemeester van Den Haag, wat hij twee periodes, tot 2008, is gebleven. Daarna trad hij aan als lid van de Raad van State, waar hij in 2015 afscheid nam omdat hij de pensioengerechtigde leeftijd van 70 jaar had bereikt.

DE BURGER STICHTEN

De discussie over de identiteit van Nederland wordt in de loop van de jaren negentig steeds feller gevoerd, mede door publicaties over de tekortkomingen van de multiculturele samenleving van Frits Bolkestein, Pim Fortuyn en later Paul Scheffer. De verontrusting over afnemende sociale cohesie, politieke desinteresse bij burgers en de moeizame integratie van migranten versterken de roep om burgerschapsvorming. De gedachte dat er vaart gemaakt moet worden met een museum, of iets wat daar op lijkt, waarin de belangrijkste kenmerken van de Nederlandse samenleving en cultuur kunnen worden overgedragen, wint terrein. Als het Rijksmuseum besluit om de eigen afdeling geschiedenis op te laten gaan in de kunstcollectie, pleit de Raad voor Cultuur voor een museum naar het Duitse voorbeeld van het *Haus der Geschichte* in Bonn waar de politieke geschiedenis van het land op een aantrekkelijke manier toegankelijk wordt gemaakt voor een breed publiek.

De geweldige publieke belangstelling bij de opening van de nieuwe vergaderzaal van de Tweede Kamer in 1992,

brengt Wim Deetman tot het inzicht dat er onder de Nederlandse bevolking grote interesse bestaat voor het reilen en zeilen van de Tweede Kamer. Hij pleit ervoor de bestaande excursies op het Binnenhof structureel in te bedden in het verhaal over het ontstaan van de Nederlandse parlementaire democratie. In 1996 verlaat Deetman de Kamer, hij wordt burgemeester van Den Haag.

| *Na drie kabinetten Lubbers treedt het eerste kabinet Kok aan in 1994, de economie trekt aan.*

VAN ORANJEMUSEUM NAAR HUIS VAN DE DEMOCRATIE

Het is 1994 als een groep mensen uit de Haagse burgerij en museumwereld onder aanvoering van het voormalig raadslid Cathrien van Herwaarden het initiatief neemt voor de oprichting van een museum waarin de geschiedenis van het Nederlandse Koninkrijk centraal zou moeten staan, het *Oranjemuseum*. De viering in 1998 van het 750-jarig bestaan van de stad Den Haag is een mooie aanleiding.

In hetzelfde jaar ontstaat uit een fusie van Stichting Burgerschapskunde en M50 het *Instituut voor Publiek en Politiek* (IPP). De voorlopers van het IPP organiseerden in de jaren tachtig educatieve excursies naar het Binnenhof, maar die waren door bezuinigingen gesneuveld. Het IPP wist dat er vanuit het onderwijs behoefte was aan een educatief centrum in Den Haag, dat meer zou kunnen

bieden dan de Stichting Bezoekerscentrum Binnenhof, die elk jaar tienduizenden bezoekers en toeristen rondleidde.

Kort na zijn aantreden als burgemeester in 1996, krijgt Deetman bezoek van de initiatiefgroep van het *Oranjemuseum*. Hij voelt niet veel voor hun plannen, er is al een Oranjemuseum maakt hij duidelijk, Paleis het Loo in Apeldoorn. Hij wil liever doorgaan met het idee de politieke geschiedenis van Nederland uit te werken 'omdat het zwaartepunt daarvan, met de Ridderzaal en de graven van Holland, hoe je het ook keert of wendt in Den Haag ligt'. Het voorstel wordt aangepast en heet vanaf dat moment in de wandelgangen *Het Hofstadmuseum*. De gemeente Den Haag beschikt zelf over geen enkel budget om wat voor museaal plan dan ook te ontwikkelen, want de stad is aangemerkt als *Artikel 12-gemeente* en staat onder curatele van het Rijk.

De initiatiefgroep van het Hofstadmuseum gaat door met lobbyen. Deetman wordt benaderd door Wim Kuijken, secretaris-generaal bij het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties en voormalig gemeente-secretaris van Den Haag. Het college van secretarissen-generaal heeft wel oren naar een museum over de politieke geschiedenis, animo is er ondertussen van verschillende Haagse culturele instellingen en ook het Rijksmuseum in Amsterdam toont belangstelling. Helaas is er geld noch steun in de Kamer voor het plan omdat – volgens Deetman – het concept niet helder is. Bovendien ziet niemand het zitten om zo'n publieke functie in het Kamergebouw of dicht daar in de buurt te

moeten huisvesten. Dat laatste is een absolute vereiste voor een dergelijk museum, vindt Deetman. Bezoekers zouden de geschiedenis op de plek zelf moeten kunnen ervaren en voelen, niet elders in de stad, waar nog wel wat gebouwen staan waar men een nieuwe bestemming voor zoekt.

De burgemeester van Den Haag stelt voor dat Van Herwaarden en haar medestanders – die inmiddels de *Stichting Nationaal Staatkundig Historisch Museum* hebben opgericht – eens gaan praten met het IPP. Deetman wist dat het Instituut voor Publiek en Politiek een plan voor een educatief centrum had ontwikkeld om jongeren op een speelse en interactieve manier kennis te laten maken met het Nederlandse politieke stelsel. Werktitel: *Huis van de Democratie*. De verkennende gesprekken zijn succesvol en leiden in 1999 tot een samenwerking van de Stichting Nationaal Staatkundig Historisch Museum, IPP en het *Centre for E-democracy*. Er wordt een heus *bidbook* uitgebracht waarin de activiteiten van een *Huis van de Democratie* worden beschreven aan de hand van een toekomstvisioen. Het Rijksmuseum, het Nationaal Archief, de Koninklijke Bibliotheek, het Haags Historisch Museum en het Gemeentearchief Den Haag worden gepolst voor een mogelijke samenwerking. Wim Deetman gooit zijn gewicht als burgemeester in de schaal en bespreekt de financiële en praktische haalbaarheid met de betrokken ministeries en de Eerste en Tweede Kamer. Het animo voor een dergelijke onderneming groeit, er komt zelfs een tweede editie van het *bidbook* uit, maar ondanks alle inspanningen en het brede draagvlak komt het plan voor

het *Huis van de Democratie* niet van de grond, omdat het kabinet niet toehapt.

BOULEVARD VAN HET ACTUELE VERLEDEN

De publieke discussie over de vermeende relatie tussen het beperkt historisch besef van de gemiddelde Nederlander en de kwaliteit van het geschiedenis- onderwijs, is ondertussen niet verstomd. Jan Riezenkamp, invloedrijk ambtenaar en directeur-generaal bij het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (ocw), komt in 2001 met het idee voor een *boulevard van het actuele verleden*. Het moet een open en laagdrempelige locatie worden voor een breed publiek. Het is de bedoeling dat men er gebeurtenissen in het hier en nu kan leren duiden met voorbeelden uit de geschiedenis. Nationaal Archief, Koninklijke Bibliotheek en Letterkundig Museum slaan de handen ineen om het project van de grond te tillen. Gedacht wordt aan een ‘enerverende ontmoetingsplaats’ waar verhalenvertellers en journalisten de trom slaan in een multimediale omgeving. Niet te leuk – het mag geen pretpark worden – maar ook niet statisch en passief als een ouderwets museum. Gedacht wordt aan nieuwbouw tussen het Centraal Station en de Koninklijke Bibliotheek.

Wim Deetman herinnert zich een telefoontje van Loek Hermans, de minister van Onderwijs: ‘Wim, we hebben een bedrag van 150 miljoen, we willen graag dat jij daarbij betrokken bent en dat jij dat mee trekt’, waarop hij

antwoordt: 'Ja Loek, dat doen we! Ik ben jaloers op je, ik zou nooit hebben kunnen dromen als minister van Onderwijs dat ik zoveel geld zomaar mocht besteden. Wat een luxe!'

RIJKSMUSEUM

Het Rijksmuseum in Amsterdam, dat als nationaal museum de collectie *Vaderlandse geschiedenis* beheert, wil ondertussen een nieuwe poging wagen het *Huis van de Democratie* te ontwikkelen. In maart 2002 wordt er een intentieverklaring getekend met het IPP om samen te werken. Het streven is een dependance van het Rijks te openen in Den Haag, waarin de geschiedenis van de Nederlandse democratie centraal staat. Het 'stokske van Van Oldenbarnevelt', het bureau van Willem Drees met de buste van de Franse socialist Jean Jaurès en de portretten van de gebroeders De Witt zouden de oude Vergaderzaal van de Tweede Kamer kunnen sieren. De bezoekers kan een 'reis door het Binnenhof' geboden worden. Het IPP wil de educatieve programma's en debatten voor zijn rekening nemen, in een 'democratisch laboratorium' waar gewerkt wordt aan versterking van de wisselwerking tussen publiek en politiek en aan nieuwe vormen van democratie, waaronder ook *e-democracy*. Als het in de Tweede Kamer zelf niet lukt, huurt het Rijks een ruimte aan het Plein met uitzicht op het Binnenhof. De plannen om een vestiging in Den Haag te openen stranden. De Amsterdammers hebben niet voldoende partners in Den Haag kunnen vinden om het project te laten slagen, die zijn immers bezig de

Boulevard van het Actuele Verleden handen en voeten te geven.

Op 16 april 2002 sneuvelt het tweede kabinet Kok op het drama rond de val van de door Nederlandse VN-troepen beschermde enclave Srebrenica. Op 6 mei wordt Pim Fortuyn, lijsttrekker van de LPF, vermoord. Er breken rellen uit in Den Haag, woedende demonstranten trekken op naar het Binnenhof en dreigen het te bezetten. Het eerste kabinet Balkenende treedt aan op 22 juli 2002, maar sneuvelt al na 86 dagen.

Op 27 mei 2003 treedt het tweede kabinet Balkende aan.

NIEUWE POGING

De uitwerking voor de *Boulevard van het Actuele Verleden* komt moeizaam van de grond, de verschillende partners kunnen elkaar niet echt de hand reiken. In 2003 verandert de nieuwe directeur en museumman Wim van der Weiden de naam van het project in ANNO. Hij zet in op het bereiken van publiek dat anders nooit in een museum zou komen.

De draad voor het *Huis van de Democratie* wordt pas weer opgepakt in 2004, als ministers Thom de Graaf van Bestuurlijke Vernieuwing en Maria van der Hoeven van Onderwijs besluiten om *Anno* en het *Huis van de Democratie* samen te voegen in één *Centrum voor Geschiedenis en Democratie* (CGD). Er wordt door de betrokkenen – Nel van Dijk en Eddy Habben Jansen van

het IPP en Wim van der Weiden van ANNO, eensgezind gesleuteld aan een gezamenlijk concept. Het lijkt erop dat er nu eindelijk iets tot stand gaat komen, het plan wordt besproken in de ministerraad. Maar dan treedt minister De Graaf op 23 maart 2005 af na het sneuvelen van zijn wetsvoorstel voor de gekozen burgemeester.

Ruim een jaar later kan er dan eindelijk geproost worden, want op 22 juni 2006 stellen Alexander Pechtold (die De Graaf is opgevolgd als minister) en Maria van der Hoeven voor het *Centrum voor Geschiedenis en Democratie* (CGD) op te richten. Gedacht wordt aan nieuwbouw op de plek waar Anno zou komen, het Anna van Buerenplein tussen Den Haag cs en de Koninklijke Bibliotheek.

DE MOTIE MARIJNISSEN-VERHAGEN

SP-fractie leider Jan Marijnissen schrijft in het voorjaar van 2005 een essay over zijn persoonlijke belangstelling voor geschiedenis: *Waar historie huishoudt*. Hij pleit daarin voor de oprichting van een Nationaal Historisch Museum, waar de bezoeker geen digitale presentatie wacht, maar echte artefacten uit de Nederlandse geschiedenis kan aanschouwen. Zijn pleidooi valt in goede aarde, onderzoek toont opnieuw aan dat de gemiddelde Nederlander weinig benul heeft van de vaderlandse geschiedenis. Zorg over het algemeen gebrek aan historisch bewustzijn heerst er ook in het kabinet. De *Commissie Van Oostrom* heeft de opdracht gekregen de *Canon van Nederland* te ontwikkelen. Om het geschiedenisonderwijs richting te geven, worden

er vijftig ‘vensters’ op historische gebeurtenissen en personen bepaald.

Op 27 juni 2006 debatteert de Kamer over het kabinetsvoorstel voor de oprichting van het *Centrum voor Geschiedenis en Democratie*. In een unieke samenwerking van SP en CDA, dient Jan Marijnissen samen met CDA-fractievoorzitter Maxime Verhagen een motie in. Zij pleiten voor de komst van een *Nationaal Historisch Museum* omdat ‘het creëren van verbondenheid met elkaar en met de waarden van de Nederlandse samenleving een van de grote uitdagingen is waarvoor wij staan.’ Het museum moet de verbreiding van historisch besef en historische kennis dienen en kan daarmee bijdragen aan die verbondenheid. Tot verrassing van alle betrokkenen bij de ontwikkeling van het CGD wordt de motie aangenomen en dat heeft grote gevolgen. Na het zomerreces besluit het kabinet namelijk om een Nationaal Historisch Museum op te richten met de *Canon van Nederland* als leidraad. De plannen voor het *Centrum voor Geschiedenis en Democratie* zijn daarmee definitief van de baan.

HAAGSE TRIBUNE

‘We werden zwaar overvallen door die motie van Marijnissen en Verhagen, dat had niemand verwacht’, vertelt Nel van Dijk, die toen directeur was van het Instituut voor Publiek en Politiek. ‘Het IPP zat in Amsterdam, we bedachten allerlei activiteiten om burgers beter bij de politiek te kunnen betrekken. Mensen weten

weinig over de werking van de politiek, een groot deel van de bevolking heeft dat niet goed in beeld. We werden voortdurend heen en weer geslingerd tussen wel of niet iets doen in Den Haag. Na drie pogingen om het *Centrum voor Geschiedenis en Democratie* op te richten (achtereenvolgens met de *Stichting Nationaal Staatkundig Historisch Museum*, met het Rijksmuseum en met Anno), waren we het zo beu, dat we gewoon zijn begonnen met het programma *De Haagse Tribune*. We dachten: we laten zien dat het kán. Bij het Haags Historisch Museum konden we ruimtes gebruiken om groepen te ontvangen. Het ministerie van Binnenlandse Zaken wilde toen wel projectsubsidie geven.'

Het lukt het IPP meteen al een dagprogramma te organiseren voor 2000 leerlingen en 20 docenten uit het voortgezet onderwijs. Voor het volgende schooljaar is er meer ruimte nodig, want de scholen tonen grote belangstelling, er is vraag voor wel 20.000 leerlingen. Het IPP denkt dat het makkelijk kan uitgroeien naar 50.000 leerlingen per jaar, men beschikt over genoeg lesmateriaal en docenten, maar dan moet er ook een plek zijn om al die leerlingen in Den Haag te ontvangen.

DANS OM DE GEBOUWEN

Wim Deetman herinnert zich het nog precies: hij was voor een conferentie in Wenen en ging tussen de bedrijven door met zijn vrouw winkelen in de *Mariahilferstrasse*. De mobiele telefoon ging: Maria Verhoeven aan de lijn,

de minister van Onderwijs: ‘Wim, we denken aan de Amerikaanse ambassade als locatie voor het Nationaal Historisch Museum, maar we horen dat jij aarzelingen hebt.’ Deetman had zich als burgemeester hardgemaakt om de Amerikaanse ambassade uit de binnenstad van Den Haag weg te krijgen. ‘Dat was nogal heftig’, zegt hij nu met gevoel voor *understatement*. De Amerikanen wilden uit veiligheidsoverwegingen de omgeving van de ambassade – zoals Het Lange Voorhout – afsluiten. Deetman was daar faliekant op tegen, hij weigerde hardnekkig en zei: ‘Ik laat mijn stad niet kapotmaken, zo krijgen degenen die kwaad willen nog hun zin: het gebeurt NIET!’ Het kabinet was het niet met hem eens en vond dat de gemeente niet moest zeuren. Maar de burgemeester hield zijn poot stijf. ‘Het gezag van een burgemeester is beperkt, maar het gebeurde dus niet.’ De stad Den Haag wist het ambassadegebouw te verwerven. Deetman vond het pand – een ontwerp van de architect Marcel Breuer uit 1959 – totaal ongeschikt om een Nationaal Historisch Museum onder te brengen. ‘Niemand kende dat pand van binnen, ik wel’. Het zou een enorme investering vergen om het op te knappen en aan te passen aan de eisen van de tijd.

Verhoeven verlangt dat het college van B&W van Den Haag met goed onderbouwde alternatieve locaties komt. Het kabinet heeft zelf ook een paar suggesties: het Malieveld en het Koningin Julianaplein, waar een groot gebouw van Rem Koolhaas zou moeten komen. De bovenste verdiepingen zouden dan voor het Nationaal Historisch Museum worden gereserveerd.

Het verzoek van de minister is niet aan dovemans oren gericht: Deetman gaat meteen met zijn mensen aan de slag en komt al snel met een nota met voorstellen voor alternatieve locaties. Op de omslag verschijnt een *artist impression* van een gewaagd plan voor een museum onder de Hofvijver, met een glazen plafond en een ondergrondse verbinding met de Ridderzaal. Maar de gemeenteraad voelt er niet voor en neemt het de burgemeester kwalijk dat hij met die *artist impression* al op de troepen vooruit loopt.

Het tweede kabinet Balkenende valt op 30 juni 2006 na het spoeddebat over de nationaliteit van kamerlid Ayaan Hirsi Ali. Er komt een overgangskabinet van CDA en VVD, Balkenende III. In februari 2007 treedt het vierde kabinet Balkenende aan, een coalitie van PvdA, CDA en ChristenUnie.

COMPETITIE

Ronald Plasterk is namens de PvdA de nieuwe minister van Onderwijs en Cultuur. Hij geeft een nieuwe draai aan de ontwikkeling van het Nationaal Historisch Museum. Tot verbijstering van de gemeente Den Haag schrijft de minister een competitie uit. Terwijl men ervan uit ging dat de toezegging voor de vestiging van het museum al rond was, moet Den Haag het nu opnemen tegen Amsterdam en Arnhem.

Wim Deetman herinnert zich dat er per ongeluk een mail van het ministerie van Onderwijs bij hem terecht kwam.

Daarin stond dat de minister overwoog om een competitie voor het Nationaal Historisch Museum uit te schrijven tussen het Rijksmuseum in Amsterdam en het Openlucht Museum in Arnhem. 'Den Haag werd niet genoemd. Terwijl ik een toezegging had in feite. Toen heb ik met hem gebeld, dat werd een heftig telefoongesprek, maar we mochten wel met de competitie meedoen.' Er is haast geboden: binnen twee maanden moet er een voorstel liggen. Deetman krijgt een blanco volmacht van de gemeenteraad, architect Liesbeth van der Pol – de latere Rijksbouwmeester- begint met schetsen.

Deetman: 'Het was een prachtig ontwerp, het viel goed in het college en in de raad en ook in de stad was men enthousiast. We hadden de exploitatie rond en wat belangrijker was: we hadden de visie rond wat er moest gebeuren. In ieder geval moest het geen traditioneel museum worden. Geen meubels, schilderijen of andere historische voorwerpen tentoonstellen, je moet geen geld spenderen aan de aanschaf van al die dingen. Bovendien moet je voorkomen dat je de concurrent van het Rijksmuseum wordt, we zijn een klein land. Denk je nou werkelijk dat als je een traditioneel museum neerzet, zoals Marijnissen en Verhagen voorstelden, je daar jaar in jaar uit 50 tot 80 duizend bezoekers krijgt? Dan loop je langs het bureautje van Drees en de ganzenveer van Van Oldenbarnevelt. Is dat nou interessant? Dat zie je dan een keer in je leven, maar daarmee kan je een museum niet exploiteren.'

De opdracht van de minister is om aan te sluiten bij de Canon van de Commissie Van Oostrom. De oplossing wordt gezocht in een virtuele presentatie. 'Je moet oppassen dat je geen dingen doet waar je later weer heel veel kosten aan hebt om er vanaf te komen, over twintig jaar staat alles weer in een ander perspectief', waarschuwt Deetman. Hij hoopt op een vruchtbare samenwerking met het *Instituut voor Beeld en Geluid* in Hilversum. Het ontwerp van Liesbeth van der Pol voorziet in een gevel die gelijk als projectiescherm dient. *De Bagijn* heet het ontwerp, want het is bedacht voor de locatie op de hoek van het Spui, Kalvermarkt en Bagijnestraat. Het oude idee van het *Centrum voor Geschiedenis en Democratie* komt van pas: op een interactieve manier scholieren, nieuwkomers en andere geïnteresseerde burgers betrekken bij de werking van het parlement en de politieke geschiedenis bijbrengen.

Het Haagse voorstel wordt ingediend. En dan kiest de minister voor Arnhem.

HISTORISCHE VERGISSING

De ontredde is groot in Den Haag. Deetman is in eerste instantie bereid zich bij de beslissing van het kabinet neer te leggen. 'Je moet je verlies nemen', vindt hij. Enkele actieve Hagenaars, waaronder Henk Grootveld en Cathrien van Herwaarden, denken daar heel anders over. Ze richten die zomer het *Comité Historische Vergissing* op. Het Nationaal Historisch Museum hoort in Den Haag, is de vaste overtuiging, *want dat is het hart van de*

Nederlandse democratie zoals de slogan op flyers vermeldt. Het comité zit niet bij de pakken neer. De leden zien Den Haag als satelliet van het museum in Arnhem, met een eigen signatuur. De Haagse locatie zou als poort naar een specifiek deel van de Nederlandse geschiedenis kunnen dienen. De nieuwe situatie biedt ruimte voor het oorspronkelijke plan voor een *Huis van de Democratie*: er wordt een stichting opgericht met dezelfde naam, die zich op 7 september presenteert. Verschillende Haagse musea en instellingen gaan samenwerken met de omgeving van het Binnenhof als etalage. Het programma *De Haagse Tribune* van het IPP kan in het schooljaar 2007–2008 achtduizend leerlingen bedienen en Perscentrum Nieuwspoord zal debatten organiseren. Deetman is enthousiast over de ambitie van het plan, hij kan wel wat reuring gebruiken om de zaak aan te jagen. Want nu komt alles van de eerdere plannen samen: het bezoekerscentrum Binnenhof, expositie- en educatieruimtes met digitale presentaties, een debat- en een perscentrum, een grand café, een winkel en een wetenschappelijk documentatiecentrum. De beoogde locatie voor het Huis van de Democratie is nieuwbouw op de hoek van de Kalvermarkt en het Spui met een ondergrondse toegang naar de Tweede Kamer. Het gebouw moet een open uitnodigende uitstraling krijgen met een transparante gevel waarin lichtkranten en plasmaschermen zijn opgenomen. Er wordt zelfs gedacht aan een grote trap waar politici het volk kunnen toespreken of sporthelden kunnen worden toegejuicht.

Wim Deetman wordt ingezet als hefboom voor de lobby in de Eerste en Tweede Kamer. Oud-wethouder van Den Haag en PvdA-kamerlid Pierre Heijnen dient met succes een motie in waarna Guusje ter Horst, de minister van Binnenlandse Zaken, opdracht geeft voor het schrijven van een visiedocument dat op 30 oktober 2007 wordt gepresenteerd.

Het IPP heeft ondertussen met het programma *De Haagse Tribune* de status van *proeftuin* bereikt en kan met subsidie van het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties en de gemeente Den Haag in 2007 in de voormalige burelen van de Haagse Courant aan de Hofweg 1 zijn intrek nemen. Het streven is dat het scholierenprogramma kan uitbreiden naar 25.000 leerlingen per jaar.

Medio 2008 wordt er een stuurgroep in het leven geroepen ter voorbereiding van de *Stichting Democratie en Rechtsstaat* waarin de voorzitters van de Eerste en Tweede Kamer, burgemeester Deetman en minister Ter Horst onderzoek doen naar mogelijke samenwerkingsverbanden en huisvesting. Besloten wordt het IPP en het Bezoekerscentrum Binnenhof op te nemen in het plan en men gaat serieus op zoek naar een geschikte locatie.

HUIS VOOR DEMOCRATIE EN RECHTSSTAAT

Eindelijk is het zover: op 9 mei 2008 brengt het kabinet een persbericht uit waarin wordt aangekondigd dat het

Huis voor Democratie en Rechtsstaat van start zal gaan in het schooljaar 2008/2009 vanaf een tijdelijke locatie. In een brief van 15 mei aan de Kamer onderstreept de regering het belang van kennis van en draagvlak voor de democratie bij burgers en de rechten en plichten die horen bij een rechtsstaat. 'Er is een breed gedragen gevoel dat wij hierin moeten investeren', schrijft de minister. Zij weet zich gesteund door adviezen van de Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling om meer werk te maken van burgerschapseducatie, van de Commissie Van der Donk die het belang van het uitdragen van de kernwaarden van de rechtsstaat onderzocht en de Raad voor de Rechtspraak die constateert dat de behandeling van de onderwerpen democratie en rechtsstaat op scholen te vrijblijvend is. Het voorstel vindt brede weerklank in de Kamer die op 12 maart 2009 de uitgebreide projectbeschrijving van de stuurgroep ontvangt.

Volgens Wim Deetman was toenmalig minister van Justitie Hirsch Ballin degene die ervoor heeft gezorgd dat de term *rechtsstaat* werd toegevoegd aan het *Huis voor Democratie*. En hij had er ook geld voor over: 'Ik geef een miljoen per jaar structureel'. Daarmee was het concept rond en raakte iedereen enthousiast, kwam er steun in de beide Kamers en kon de Stichting worden opgericht. 'Ik ben toen gevraagd om met Andree van Es, die directeur-generaal was bij Binnenlandse Zaken, die zaak op te tuigen. 'Dus ja, toen zijn we aan de slag gegaan en zo is het gekomen.'

TORENHOGE AMBITIE

De gemeente Den Haag biedt aan een haalbaarheids-onderzoek te laten doen voor de huisvesting van het Huis voor Democratie en Rechtsstaat en wil uitzoeken wat de juridische en financiële randvoorwaarden zijn voor realisatie van nieuwbouw op de hoek van het Spui of aan de Hofplaats. De gemeente doet het ministerie van Binnenlandse Zaken vervolgens het aanbod een pand op de prominente locatie van het Spui hoek Kalvermarkt te ontwikkelen van 5500 vierkante meter bruto vloeroppervlakte. Maar men wil nog meer activiteiten kunnen ontwikkelen en daarvoor is nog extra vloeroppervlakte nodig van 8000 vierkante meter. Daarom komt er een toren op het pand, dat als icoon zal dienen voor de stad en bij kan dragen aan de ambitie en uitstraling van het Huis. Het bijkomende exploitatietekort neemt de gemeente voor zijn rekening. Voor de zomervakantie van 2010 moet er een Europese aanbesteding onder architecten worden uitgeschreven. Men rekent op oplevering in 2014.

Minister Van der Horst informeert de Kamer in februari 2010 dat de Stichting wordt opgericht en dat men nu op zoek gaat naar leden voor de raad van toezicht. De activiteiten van De Haagse Tribune gaan verder. Er loopt een onderzoek naar de mogelijkheid van een samenwerking met Perscentrum Nieuwspoort en er wordt bekeken in hoeverre de Tweede Kamer zelf een financiële bijdrage aan het programma kan leveren.

Nog geen twee weken later zet de minister een streep door de plannen voor nieuwbouw. Ze vindt de huurprijs die de gemeente vraagt te hoog. Ze vraagt het Atelier Rijksbouwmeester en de Rijksgebouwendienst een haalbaarheidsonderzoek te starten naar zes verschillende bestaande locaties voor hergebruik in de binnenstad. In Den Haag is men verbijsterd: Cathrien van Herwaarden klimt in de pen en stuurt een protestbrief naar de Haagse Courant. Burgemeester Jozias van Aartsen is – zacht gezegd – *not pleased*. De gemeente Den Haag wilde met een iconisch gebouw de aandacht vestigen op het belang van de stad voor de democratie en de historie van Nederland, nu gaan de plannen voor de tweede keer na het echech van het Nationaal Historisch Museum niet door.

| *Op 20 februari 2010 valt het kabinet Balkenende IV over de militaire missie voor Uruzgan, de PvdA-ministers stappen uit de regering.*

EEN NIEUWE STICHTING

Het is half april 2010 als de toekomstige leden van de raad van toezicht voor de *Stichting Huis voor democratie en rechtsstaat* bekend worden gemaakt. Wim Deetman is bereid als voorzitter in het bestuur zitting te nemen, de andere leden zijn Amma Assante, Henk Dekker, Kars Veling, Mark Verheijen en Yvonne Zonderop. Het programma *De Haagse Tribune* is nog steeds succesvol, er is meer ruimte nodig op de tijdelijke locatie aan de Hofweg.

Op 30 september 2010 is het dan eindelijk zover: de nieuwe stichting *ProDemos – Huis voor democratie en rechtsstaat* is een feit. Het Instituut voor Publiek en Politiek (IPP) en de Stichting Bezoekerscentrum Binnenhof (SBB) fuseren met de nieuwe stichting. Het niet herkozen CDA-Kamerlid Jan Schinkelshoek wordt benoemd tot directeur, maar ziet van zijn functie af, omdat hij openlijk kritiek uit op de partijtop van het CDA die coalitieonderhandelingen voert met de PVV. Hij vindt dat zijn functie politiek onbelast moet zijn.

Op 14 oktober 2010 treedt het VVD/CDA-kabinet Rutte aan met ‘gedoogsteun’ van de PVV. Het Nationaal Historisch Museum in Arnhem komt niet van de grond. De directie kiest een andere locatie dan de regering voor ogen had, de geplande parkeergarage valt 10 miljoen euro duurder uit dan de totale begroting voor de bouw van het museum. De nieuwe minister voor Cultuur Halbe Zijlstra blaast de bouw van het museum af.

PRODEMOS

Er moet opnieuw een directeur worden benoemd voor *ProDemos*. Wim Deetman denkt meteen aan Kars Veling, voormalig Kamerlid van de ChristenUnie. Hij is rector van het Johan de Witt College in Den Haag en was tot de fusie lid van de raad van toezicht van het IPP. Veling heeft wel oren naar de functie. Nel van Dijk, tot dan toe directeur van het IPP, blijft in de directie. Het wordt tijd voor een officiële opening, maar het vergt nog een jaar voor het

zover is. Ondertussen gaan de programma's door en worden er nieuwe initiatieven ontwikkeld.

Op 15 september 2011, de internationale Dag van de Democratie, wordt *ProDemos – Huis voor democratie en rechtsstaat* officieel geopend. De naam *ProDemos* is door een adviesbureau ingebracht. 'Een beetje vreemde combinatie van Latijn en Grieks, maar dat is voor de puristen', zegt Veling nu. Het ministerie van Justitie maakte bezwaar tegen de nieuwe naam, vertelt hij. 'Ik heb nog een brief van minister Opstelten gekregen dat *Huis voor democratie en rechtsstaat* toch een prachtige naam was. Wisten zij veel dat je daar geen emailadres van kan maken.'

Het was nog een hele puzzel om de verschillende gezagsdragers een gelijkwaardige rol bij de opening te geven, herinnert Veling zich. Iedereen voelde zich vader van het project: de voorzitters van de Eerste en Tweede Kamer (René van der Linden en Gerdi Verbeet), de ministers van Binnenlandse Zaken en van Justitie (Piet Hein Donner en Ivo Opstelten), de burgemeester van Den Haag (Jozias van Aartsen), de president van de Hoge Raad (Geert Corstens) en de voorzitter van de Raad van State (Herman Tjeenk Willink). 'Wie was nou het belangrijkste? We hadden bedacht dat we de naam in banieren vanaf het dak naar beneden zouden laten rollen: *ProDemos – Huis voor– democratie –en rechtsstaat* en dan kregen ze allemaal een rol.' Veling moet er nog om lachen hoe de onderhandelingen gingen met de mensen die zich namens de ministeries opwierpen voor het protocol:

‘Want wie mocht dan het eerst op de knop drukken en wie moest samen met een ander? Uiteindelijk wisten we iedereen tevreden te stellen.’ Dat er nog enige wrevel heerste tussen het kabinet en de gemeente Den Haag bleek uit het feit dat Van Aartsen zelf niet aanwezig was, maar zich liet vervangen. Piet Hein Donner mocht als minister van Binnenlandse Zaken de laatste banier met de naam *ProDemos* erop laten rollen. In zijn speech sprak hij over de tijdelijke huisvesting aan de Hofweg 1. ‘Dat was formeel ook zo’, vertelt Veling, ‘maar Deetman had allang de overtuiging dat het de definitieve plek was. Hij maakte een opmerking waarin hij liet doorschemeren dat we daar wel zouden blijven.’

RISICOANALYSE

‘Als je biologie geeft, wil je ook met je leerlingen naar buiten, je moet alle zintuigen inzetten.’ Henk Dekker, emeritus hoogleraar Politieke Socialisatie en Integratie aan de Universiteit Leiden, is vanaf het begin lid van de raad van toezicht van *ProDemos*. Hij studeerde politieke wetenschappen aan de VU – ongeveer gelijk met Wim Deetman – en begon tijdens zijn studie met het geven van maatschappijleer op een middelbare school. Hij promoveerde bij de faculteit Sociologie in Groningen en kon onderzoek gaan doen in de VS bij een educatieve organisatie in Washington DC: *Close Up*. De vraag was om hun programma voor jongeren te evalueren. ‘Er kwamen groepen jongeren uit de hele VS om hun senators en *representatives* te ontmoeten. Ik zag daar steeds iets

moois gebeuren, er ging zo'n motiverende kracht van uit. De interesse in politiek nam na zo'n bezoek heel erg toe, dat bleek ook uit de enquête. Je ervaart de politiek, dat geeft een kick, daar leer je van. Dit speelde in de jaren negentig en ik bedacht dat we dat ook in Nederland zouden moeten doen in Den Haag en ook in Brussel, maar daar waren toen nog niet veel oren naar. Eerst moest hier de discussie over maatschappijleer als verplicht vak en eindexamenvak afgerond worden.' Er gebeurde volgens Dekker een wonder: in 2010 was de tijd rijp, toen besloten was het Nationaal Historisch Museum in Arnhem te vestigen en men in Den Haag een eigen programma kon ontwikkelen. 'Bij de start van ProDemos heb ik me meteen aangemeld.' Een droom van jaren kwam uit.

Volgens Dekker is het essentieel voor politieke educatie om onafhankelijk van het parlement te zijn. Je moet het verhaal onpartijdig kunnen vertellen. Propaganda ligt altijd op de loer. Politiek onderricht moet deskundig gebeuren door mensen met verstand van zaken en ervaring met groepsprocessen, vindt hij. 'Je begint altijd vanuit een achterstand van min twintig. Jongeren hebben soms hele rare ideeën, zijn cynisch of niet geïnteresseerd. Daar moet je mee om weten te gaan.' Bij aankomst van een schoolklas bij *Close Up*, neemt de organisatie de zaak over van de docent. *Briefing*, bezoek en *debriefing*, leerde Dekker in Washington. 'Dat doen we in Den Haag ook.'

'We hebben er samen voor geknokt dat ProDemos er kwam en het blijft knokken voor het bestaansrecht' meent Dekker. 'We hebben een risicoanalyse gemaakt op het vlak

van partijdigheid. Er hoeft maar één inleider een opmerking te maken die partijdig overkomt en je bent niet meer geloofwaardig. Daarom zullen we bij ProDemos nooit achterovergeleund zitten, die strijd gaat altijd door. Daarom stellen we hoge professionele eisen. Je bent afhankelijk van subsidies, dus je moet je altijd weer verantwoorden en ervoor zorgen dat de Tweede Kamer het de moeite waard blijft vinden.’ Het wordt een uitdaging om – zoals in het regeerakkoord is opgenomen- alle jongeren van Nederland te ontvangen. Het ontmoeten van politici moet je er in kunnen houden, want daar gaat het om, dat maakt de excursie tot een bijzondere ervaring. Hoe ga je dat doen, zeker als het Binnenhof een paar jaar dicht gaat voor verbouwing? De wereld verandert: hoe ga je om met digitalisering en nieuwe media? Je moet altijd weer nieuwe methoden en technieken toepassen.’ Henk Dekker is nu acht jaar lid van de raad van toezicht, zijn termijn zit erop. Hij vindt het heel jammer om te stoppen. ‘ProDemos is wel één van de belangrijkste dingen in mijn leven die ik mee heb helpen tot stand brengen.’

EVALUEREN

Terug naar Wim Deetman. Hij wil nog eens onderstrepen dat het ProDemos, als onafhankelijk instituut, gaat om het toevoegen van een pedagogisch en didactisch element aan de rondleidingen over het Binnenhof. ‘Het moet voor een school, voor een leerling, een leraar maatschappijleer of staatsinrichting de moeite waard zijn om naar Den Haag te gaan. Het bespaart een heleboel lessen en de scholieren

onthouden het hun hele leven. Daarom evalueren we ook voortdurend of wat we doen ook effect heeft. Als blijkt dat het geen zin heeft, moet je ermee stoppen. Heel vaak was mijn vraag aan de directie: hoe denkt het Presidium van de Tweede Kamer er over? Hoe denkt de Huishoudelijke Commissie van de Eerste Kamer erover, wat vindt het kabinet? Je moet naar de fracties gaan van de politieke partijen en naar de kritische opmerkingen luisteren, niet naar het applaus, want wellicht doen we dingen met de beste bedoelingen die je toch anders moet aanpakken. Je moet je voortdurend de vraag stellen: hoe kunnen we het beter doen? Zijn er ook nieuwe dingen die je kan doen waardoor je programma leuker wordt en meer effect heeft? Daarom doet de Universiteit van Amsterdam ook onderzoek naar het effect van de activiteiten van ProDemos.’

Laura Mulder doet promotieonderzoek bij de faculteit der Maatschappij- en Gedragwetenschappen van de UvA in de programmagroep: *Challenges to Democratic Representation*. Zij buigt zich over de vraag hoe de politieke socialisatie van democratische waarden tot stand komt en wat voor rol ProDemos daarin speelt. Haar onderzoek kent drie invalshoeken. Ze bouwt voort op het onderzoek dat in 2015 werd gepresenteerd aan de hand van de gegevens die het *Democratie Lab* van ProDemos oplevert. In het Lab worden scholieren – van vmbo tot en met vwo – en volwassenen uitgedaagd in een interactief programma hun democratisch burgerschap te onderzoeken. Hoe denken ze over rechtsstaat, democratie en politiek? Hoe zit het met de politieke aspiraties van meisjes en van jongens,

wat is hun antwoord op de vraag of ze minister-president zouden willen worden? Wat gebeurt er als je in de opdrachten namen verandert van Achmed in Kees en vice versa? Daarnaast bezoekt Laura scholen om leerlingen te interviewen die wel en die niet het dagprogramma rond het Binnenhof hebben gevolgd. Hier gaat het om kwantitatief onderzoek waarin leerlingen een vijftigtal vragen beantwoorden die ingaan op het toekennen van democratische kernwaarden. Hoe denken leerlingen over vrijheid van meningsuiting? Wat weten ze over meerderheidsbesluiten versus minderheidsrechten?

Over het derde onderdeel van haar onderzoek is Laura echt enthousiast ('supergaaf, is een nieuw onderzoek') waar ProDemos, het ministerie van Binnenlandse Zaken, het SCP en de UvA samenwerken in een zesjarig traject. Ook hier gaat het over de kernwaarden van de democratie en hoe die door leerlingen op 60 verschillende scholen in Nederland worden ervaren. Maar nu wordt er ingezoomd op de verschillen tussen leerlingen zelf en of er een verband is tussen sociale status zoals die beïnvloed wordt door migratie, religie, leeftijd, sexe, school, docent, ouders, media en *peer group*. Hoe bepalend is de interactie tussen je eigen eigenschappen en je omgeving, bijvoorbeeld de samenstelling van de klas, word je beïnvloed doordat er overwegend jongens of meisjes in de klas zitten? 'Er is nog niet veel onderzoek gedaan naar de beleving van democratische kernwaarden', licht Laura toe. 'We weten dat sommige sociale groepen een achterstand oplopen. Als de houding al is: 'politiek is niets voor ons', dan worden als gevolg daarvan ook hun belangen niet

goed vertegenwoordigd. Je ziet dat er onder lagere sociaaleconomische klassen minder steun is voor democratische waarden. Wij onderzoeken wat initiatieven als ProDemos voor invloed hebben op het burgerschaps-onderwijs.'

De afstand tussen de politiek en de burger bestaat niet, is de vaste overtuiging van Wim Deetman. 'Desinteresse in de politiek, die is er wel, maar veel minder dan we denken. Het is de kritiek op de uitkomst die ons niet altijd bevalt. De democratie is sterfelijk, het is niet een gegeven zonder meer, als je er niet voor knokt, kan die teloorgaan.'

Het blijft hard werken om de doelstelling van ProDemos over het voetlicht te brengen, wil hij maar zeggen.

VERTROUWENSPARADOX

'De afstand tussen de politiek en de burger: nou die is er niet!' Wim Deetman slaat nog net niet met zijn vuist op tafel, maar als er een ding is waarvan hij overtuigd is, dan dit wel. Hij wordt in die opinie gesteund door politicoloog Tom van der Meer, hoogleraar aan de UvA, auteur van het pamflet *Niet de kiezer is gek* (2017).

'Ongerustheid over het vertrouwen van de kiezers in het functioneren van de democratie is zo oud als de democratie zelf', zegt ook historicus Wim de Jong, die promoveerde op de geschiedenis van denken over burgerschap. Sinds de invoering van het algemeen

kiesrecht in 1919 is er in Nederland discussie over de vraag of de kiezer wel doet wat de politiek van hem of haar verlangt.

‘Uit ons eigen onderzoek blijkt dat er geen vertrouwenscrisis is bij de kiezers’, vertelt Tom van der Meer. ‘Kiezers reageren op veranderende omstandigheden. Ze zijn niet meer loyaal aan een enkele partij, maar *switchen* tussen de verschillende partijen waarvan de programma’s steeds meer op elkaar zijn gaan lijken. Hun keuzes sluiten aan bij de vraag: ‘Welk standpunt past nu het beste bij mij?’ Dat is precies wat de kiezer wordt geacht te doen. We willen dat kiezers assertief zijn, niet blind van vertrouwen.’

Kritische burgers zijn juist belangrijk voor het functioneren van democratie, dat is de paradox, stelt Van der Meer. ‘Want wat willen we met een democratie? We willen dat burgers begrip en respect tonen voor de procedures, dat ze snappen hoe besluiten tot stand komen. We willen vrije en eerlijke verkiezingen, we willen minderheidsrechten. We willen dat de waarden van rechtsstatelijkheid worden onderschreven. We willen dus ook dat burgers tevreden zijn over hoe die democratie in de praktijk functioneert. Wat we in de democratie *niet* willen, is dat men machthebbers blind vertrouwt. Democratie is er juist op gericht het wantrouwen en de scepsis een plek te geven in het systeem. Daarom organiseren we verkiezingen, omdat we dan de kans krijgen om onze mening opnieuw te laten horen. Ontevreden mensen worden eerder actief, dat zien we steeds weer en daarom is wantrouwen niet slecht’.

DEMOCRATIE OP WAARDE SCHATTEN

Bestuurders kunnen slecht omgaan met assertieve burgers, stelt Wim de Jong. ‘De politiek wenst geen kritische opstelling van de kiezer, die wil een nette burger die het Wilhelmus zingt. De plichten zijn weer terug.’ Over hoe burgers zich de rechten en plichten van de democratische rechtsstaat eigen moeten maken, wordt ook al honderd jaar gedebatteerd. ‘Het onderwijs is tegelijk brandweer en zondebok’, legt De Jong uit. Met de invoering van het vak maatschappijleer in het voortgezet onderwijs, begin jaren zeventig, is de discussie niet geluwd, integendeel. Er is voortdurend onenigheid over de inhoud van het vak. ‘Traditioneel heerst er in Nederland een enorme allergie voor een overheid die het onderricht in de democratische rechten en plichten invult’, zegt De Jong. Met de invoering van de Mammoetwet ontstond er een nieuwe vrees voor indoctrinatie: ‘Wie is die docent en wat vertelt die mijn kinderen?’ Het vak mocht daarom nooit een concrete invulling krijgen uit angst voor politieke beïnvloeding.

De ongerustheid over het vermogen van de burger de democratie op waarde te schatten en er ook actief aan deel te nemen blijft de gemoederen beheersen. Uit recent Europees onderzoek blijkt dat Nederlandse jongeren in de tweede klas van het voortgezet onderwijs minder weten over democratie dan hun leeftijdsgenoten in Scandinavië en Vlaanderen. Dit verschil in kennis is voor een groot deel te verklaren uit het feit dat maatschappijleer in Nederland pas in de bovenbouw

van de middelbare school wordt gegeven, meent Tom van der Meer. ‘Als je de discussie over het begrip van democratische waarden in ogenschouw neemt, dan zien we de laatste paar jaar de zorgen weer toenemen. Er zijn Kamervragen gesteld, de regering heeft brieven geschreven, het is opgenomen in het regeerakkoord, de onderwijsinspectie uit zijn zorgen over het vmbo, internationaal zijn er zorgen dat jongeren minder zouden geven om democratie – met flinterdun bewijs, waar ik niet in geloof –, het merkwaardige is: we weten er relatief gezien te weinig van om er iets zinnigs over te zeggen. Daarom is het heel belangrijk om het stevig te onderzoeken.’

Zolang jongeren op school nauwelijks zeggenschap hebben, zullen democratische waarden abstracties blijven. Wim de Jong wijst op het pamflet van collega Bram Eidhof, *Het Wilhelmus voorbij*. ‘Wil je onderwijs inzetten voor het bijbrengen van burgerschap, dan zal je kinderen veel meer ruimte moeten geven om zelf te ervaren wat burgerschap is. Dan kan je hen ook leren dat je er iets aan mag en kan veranderen. In de vs is dat heel anders en helemaal in de cultuur verankerd, daar moet je als klasse-oudste al campagne voeren.’

De huidige ongerustheid over de waardering voor de democratie wordt aangewakkerd door de ontwikkelingen in het buitenland, erkennen beide onderzoekers. Van der Meer: ‘Democratie is kwetsbaar, vooral in landen waar één partij met een minderheid van de stemmen een politieke meerderheid kan halen. Kijk maar naar Griekenland,

Polen, Hongarije, Rusland, Turkije en de vs.’ Een reden om kritiek van de kiezer serieus te nemen.

PARTICIPATIEPARADOX

‘Juist in de landen waar de roep het grootst is om burgerparticipatie, zijn de burgers het minst betrokken’, legt Van der Meer uit, ‘dat noemt men de *participatieparadox*. Burgers hebben niet de behoefte om voortdurend politiek actief te zijn, ze hebben wel wat anders te doen. Dus hebben ze het liefst iemand die doet wat goed is voor ons, maar die wel als dat nodig is, gecorrigeerd kan worden. Dat sluit aan bij de politicologische theorie van de *stealth democracy*: aan de ene kant de roep om een sterke leider en tegelijkertijd de wens voor meer democratie’.

‘Wat beogen we met politieke participatie?’, vraagt Van der Meer zich af. Hij is van mening dat daar niet goed over wordt nagedacht. ‘Participatie wordt nu vooral gestimuleerd door mensen mee te laten praten via internet of andere kanalen zoals G1000-bijeenkomsten. Het bezwaar daarbij is dat het steeds weer dezelfde groepen burgers zijn die de nieuwe participatiekanalen domineren. Dat zijn vooral hoog opgeleide, blanke mannen van middelbare leeftijd. Met als risico dat als de participatie toeneemt, ook de ongelijkheid toeneemt.’

Inclusiviteit is een belangrijke democratische waarde, stelt Van der Meer: ‘Politieke vertegenwoordiging en het

delegeren van de macht, doen we vanuit het idee dat iedereen erbij betrokken wordt. Verkiezingen zijn met afstand de meest egalitaire vorm van burgerparticipatie.’ Sommige groepen zijn eigenlijk steevast in het nadeel, legt hij uit. Bij alle vormen van burgerparticipatie moet je goed in de gaten houden wiens stem er vertegenwoordigd wordt. Hij vindt het niet verstandig uitgerekend het referendum terug te trekken, omdat dat juist populair is onder de groepen die niet goed vertegenwoordigd worden, zoals lager opgeleide kiezers. ‘De steun voor het referendum is eigenlijk alleen maar gedaald onder de hoogst opgeleide kiezers: de academici.’

Versnippering van politieke partijen, zoals we in de gemeenteraadsverkiezingen van 2018 zagen, vinden zowel Tom van der Meer als Wim de Jong geen ontwikkeling om verbaasd over te zijn. Als de standpunten van de gevestigde partijen inwisselbaar worden, als partijen zich committeren aan een meerderheidsregering en zich wegcijferen in de compromissen, zal de kiezer naar de flanken van het politieke spectrum bewegen. ‘Politiek is een waardenstrijd’, betoogt Van der Meer, hij is van mening dat politieke partijen zich beter moeten realiseren dat ze primair de bevolking vertegenwoordigen in het parlement en niet medewetgever zijn. ‘Burgers zijn best bereid compromissen te sluiten, maar die krijgen pas waarde als je aantoont wat je ermee bereikt. Dus je moet eerst die waardenstrijd voeren en dan pas kan je het compromis duidelijk maken.’

‘Versnippering en hergroepering van partijen is een golfbeweging, dat hebben we ook gezien bij de vorming van het CDA en GroenLinks.’ Met het afnemen van de verzuiling ontstaan er nieuwe vormen van segregatie die vooral gebaseerd zijn op opleidingsverschillen. ‘Mensen blijven zich bewegen binnen de eigen groep. Het verschil in achtergrond heeft ook effect op de vertegenwoordiging in de politiek.’

Er is geen reden de discussie af te doen als onnodig: ‘Als geen onbehagen heerst, als geen kritiek wordt geleverd en er geen David van Reybroucks meer zijn om de boel op te schudden, dan moet je je achter de oren krabben’, meent Wim de Jong. ‘Als de discussie stopt over wat democratie zou zijn, heb je de democratie afgeschaft.’

‘In mijn ogen dienen democratie en rechtsstaat, uitgaande van de individuele burger, met zijn vrijheden en zijn grondrechten, onlosmakelijk met elkaar verbonden te zijn. De democratische rechtsstaat, daar gaat het om.’

Voor Wim Deetman stond het als een paal boven water dat de *rechtsstaat* onderdeel zou zijn van het programma van *ProDemos*. De toevoeging *rechtsstaat* aan de naam *Huis voor democratie* was een idee van Hirsch Ballin, minister van Justitie toen ProDemos zijn beslag kreeg in 2010. Deetman is blij met die toevoeging, omdat hij weet dat de samenhang tussen beide begrippen niet voor iedereen vanzelfsprekend is. Ook hier geldt dat je kennis moet hebben van de spelregels om je weg te kunnen vinden. ‘De toegang tot de rechter is voor

gewone burgers echt wel lastig, wij onderschatten dat' zegt Deetman met klem. Hoe hoog die drempel werkelijk is, ervoer hij in zijn tijd als burgemeester van Den Haag. 'Als burgemeester krijg je veel verhalen te horen van gewone burgers. Die komen met allerlei zaken bij je die hen overkomen en waar ze niks aan kunnen doen. Die vragen dan aan je: 'Wat moet ik doen? Ik ben beduvelde, waar kan ik nou mijn recht halen?' Je kan ze verwijzen naar een advocaat, maar daar hebben ze geen geld voor.'

'Waarom zou je een conflict niet gewoon aan een rechter voor kunnen leggen?', vroeg hij zich af. Het geeft hem voldoening dat hij bij heeft kunnen dragen aan de vereenvoudiging van de toegang tot de rechtsgang. In het najaar van 2004 werd Deetman door minister Donner van Justitie gevraagd als voorzitter van de *Commissie Evaluatie Modernisering Rechterlijke Organisatie*. 'Dat was leuk, echt leuk!' 'Stel dat je toevallig een derdehands auto voor een paar duizend euro gekocht hebt en het blijkt een wrak te zijn. Wat kan je doen? Procederen? Dat kan je wel vergeten voor zo'n luttel bedrag. Maar als zoiets je overkomt, dan voel je je in je recht aangetast. Waarom zou je zo'n kwestie niet aan een rechter voor kunnen leggen? We hebben toen voorgesteld om de grenzen van het kantonrecht op te trekken en het domein aanmerkelijk breder te maken. Dat voorstel is geaccepteerd: de grenzen zijn opgetrokken, zelfs meer nog dan wij hebben geadviseerd. Daarom willen we bij *ProDemos* ook aan leerlingen duidelijk maken hoe een rechtszaak werkt. Dus hebben we een rechtszaal

nagebouwd waar echte toga's hangen en bieden we ook buiten Den Haag hierover programma's aan. We werken zowel samen met mensen van de rechtbank, als met mensen van de Hoge Raad. Dat vind ik fantastisch!

EUROPEES RECHT EN HET INTERNATIONAAL RECHT

Deetman zou graag binnen het programma van *ProDemos* meer aandacht willen vragen voor Europa en internationale betrekkingen. In Europees verband worden beslissingen genomen die ons leven direct beïnvloeden, hij heeft de indruk dat burgers zich dat niet goed realiseren. In zijn bestuurlijke loopbaan en zeker toen hij lid was van de Raad van State – 'ik mocht gelukkig bestuursrecht doen' – heeft hij ervaren hoe vaak het *Hof van Justitie* van de Europese Unie in Luxemburg en het *Europees Hof voor de Rechten van de Mens* in Straatsburg om de hoek komen kijken. 'Dat raakt gemeentebesturen, de politiek, maar vooral: burgers.' Deetman illustreert het met een voorbeeld: 'Het Luxemburgse Hof heeft besloten dat clubs waar denksporten worden bedreven, zoals schaakclubs, voortaan btw moeten betalen omdat schaken geen sport is in de zin van 'fysieke beweging'. Je ziet een dergelijk besluit niet terug in de publieke opinie en de media, het heeft niet het eerste punt van aandacht, dat begrijp ik ook wel. Maar wat je er ook van moge vinden, het staat dichterbij ons en bepaalt meer ons leven en ons bestuur dan we denken.'

DE DEMOCRATISCHE RECHTSSTAAT IS NIET STATISCH

‘Bij de democratische rechtsstaat hoort de bescherming van de individuele burger of van een groep burgers, die op zijn strepen gaat staan en zegt: ‘zo kan het niet, ik teken protest aan.’ Het kan voorkomen dat uitspraken worden gedaan, waar mensen zich niet in kunnen vinden. Ik denk dat er in de achterban van de SGP nog steeds leden zijn die moeite hebben met het wettelijk recht van vrouwen zich kandidaat te stellen namens hun partij. Gelukkig is de democratische rechtsstaat niet statisch, maar altijd in beweging. Kijk naar de grondwet, het heeft lang geduurd voor het discriminatieverbod op seksuele geaardheid werd ingevoerd. Dat gaat stapje voor stapje. Daarom is het zo belangrijk dat je die ontwikkeling stimuleert door discussie te voeren en het debat aan te gaan. Je hebt altijd voorlopers, mensen die op een bepaald moment zeggen: ‘hoor eens: dit moet nu gebeuren!’, en mensen die je erbij moet halen. Ik zie dat als een heel positieve beweging die op allerlei terreinen plaatsvindt. ‘

Ook in het politieke bedrijf ziet Deetman die ontwikkeling. ‘Vlak voor de Tweede Wereldoorlog in 1939 viel het laatste kabinet Colijn. Het kabinet viel direct bij zijn aantreden door een motie van wantrouwen. De Kamer was namelijk niet geïnformeerd dat Colijn de opdracht had een nieuw kabinet te formeren. Ineens trad er een regering aan. De Kamer accepteerde het niet en diende een motie van wantrouwen in waarop vervolgens het kabinet aftrad. Dat was heel cruciaal, want vanaf dat moment gold voor

een kabinet of voor een minister die aantreedt: als je een motie van wantrouwen krijgt, moet je wegwezen! Je kan dus blijven zitten of je bent aanvaardt zolang je die motie van wantrouwen niet hebt. In het buitenland is het vaak andersom.'

Een ander voorbeeld: in de jaren zestig komt het idee op dat de kabinetsformateur of informateur door de Kamer moet worden aangewezen in plaats van door de koningin na consultatie van de fractievoorzitters. In 1971 wordt de motie Kolfschoten met brede steun aangenomen. Voortaan zou het aan de Kamer dienen te zijn de formateur of informateur aan te wijzen. De Kamer heeft er alleen nooit gehoor aan gegeven, ook niet in mijn tijd als Kamervoorzitter, terwijl er veel over is gesproken. Waar zat de vrees uiteindelijk? Dat de Kamer haar gezag verliest als ze het niet goed uitvoert. De eerste keer dat de Kamer een (in)formateur aanwees – na een nieuwe aanpassing van het Reglement in 2012 – was bij de formatie van het kabinet Rutte I. 'Het was goed voorbereid door Kamervoorzitter Verbeet samen met griffier Jacqueline Biesheuvel en nu is die traditie gevestigd.'

Deetman is ervan overtuigd dat je zowel jongeren als volwassenen heel goed duidelijk kan maken, zonder een standpunt in te nemen, dat de democratische rechtsstaat altijd in ontwikkeling is. Onlangs, op de *Grondwetdag*, heeft hij nog een rondleiding verzorgd en kon hij bij de ministerskamer uitleggen dat daar vroeger ook de kabinetten geformeerd werden, maar dat dit nu in het gebouw van de Eerste Kamer plaatsvindt.

Vertellen en laten zien aan leerlingen, aan nieuwkomers, aan iedereen, liefst door Kamerleden zelf, daar gelooft hij in. 'Je het zelf laten beleven, dat is het idee geweest en dat is wat we doen bij ProDemos.'

2018 © Sandra Rottenberg

Met dank aan

Wim Deetman, Henk Dekker, Nel van Dijk, Eddy Habben Jansen, Cathrien van Herwaarden, Wim de Jong, Sarah de Lange, Tom van der Meer, Laura Mulder, Guikje Roethof, Kars Veling

Geraadpleegde literatuur en bronnen

Boulevard van het actuele verleden; een initiatief tot verbinding van heden en verleden, 2002

Eddy Habben Jansen en Cathrien van Herwaarden-Canneman: *Wording van het Huis van de Democratie en Rechtsstaat, 2010*

Wim de Jong: *Van wie is de burger? Omstreden democratie in Nederland 1945–1985, 2014*

Tom van der Meer: *Niet de kiezer is gek, 2017*

Jasper Zuure, Sarah de Lange: *Woest, 2018*

Jaarverslagen IPP en ProDemos

Correspondentie, Kamerstukken, pamfletten en brochures uit het archief van ProDemos; diverse digitale bronnen, artikelen uit kranten en tijdschriften uit de periode 1992–2012

Foto's

Bart van Vliet